

SZABÓ KRISZTIÁN

TANÚVÉDELEM A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**MISKOLC
2010.**

SZABÓ KRISZTIÁN

TANÚVÉDELEM A MAGYAR BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

PhD értekezés tézisei

Miskolc, 2010.

I. A kutatási feladat összefoglalása, a kutatás célkitűzései

A tanúvallomás, a legrégebbi bizonyítási eszköz Achilles-sarka - az ti., hogy tanútól, tehát esendő és rendszerint védtelen, megfélemlíthető vagy megvásárolható embertől származik - régóta ismeretes. A tanúk megfélemlítése, megfélemlítése abból a célból, hogy ne tegyenek vallomást, vagy a vallomásuk ne legyen hátrányos a terhelt számára, szintén nem új keletű jelenség a büntetőeljárás történetében. Az azonban, hogy a tanúk megfélemlítése az igazságszolgáltatás megbénításának kialakult módszerévé vált, a szervezett bűnözés találmánya, amely jelenség a XX. század utolsó évtizedeiben különösen elharapódzott. Magyarországon az 1990-es évektől kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy az egyre erőszakosabb, fegyveres elkövetések, és az ún. maffia-típusú cselekmények hazánkban is megjelentek. Az ilyen bűncselekmények már önmagukban is félelmet keltenek a tanúknál, és a szervezett bűnözés térhódítása egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe hozta az ilyen bűncselekményekről tanúvallomást tevőket.

A fentiek miatt hazánkban is a bűnözés elleni fellépés és az igazságszolgáltatás eredményességének egyik lényeges kérdésévé vált a tanúvédelem. A tanúvédelem kettős célt szolgál: egyrészt a tanúvallomás megfélemlítés nélküli környezetben történő megtételét, másrészt a tanú életének és testi épségének védelmét, amennyiben az első cél elérése nem lehetséges. A tanúvédelem szempontjából közömbös, hogy az eljárás mely szakaszában kerül sor a tanú kihallgatására.

Noha napjainkban már nem élvez olyan kitüntetett szerepet a tanúvédelem témaköre a büntető eljárásjog tudományában, mint az 1990-es évek közepén, mégsem mondhatjuk, hogy aktualitását veszítette volna a kérdéskör. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy hazánkban legutóbb éppen a polgári perrendtartás szabályai közé iktattak a tanú védelmére vonatkozó rendelkezéseket, vagyis a tanú védelmének jelentősége napjainkban már túlmutat a büntető eljárásjog területén.

Megítélésem szerint a tanúvédelem jelentősége a tanúvallomások bizonyításban betöltött nélkülözhetetlen szerepére tekintettel továbbra is megkérdőjelezhetetlen. A kutatás célja ezzel összhangban annak vizsgálata, milyen tanúvédelmi eszközök állnak rendelkezésre hazánkban, ezek működésének, hatékonyságának, gyakorlati problémáinak feltérképezése, továbbá a nemzetközi egyezményekhez és az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatához fűződő viszonyuk feltérképezése.

II. A kutatás módszere és forrásai

A dolgozat az általánostól a különös felé haladás módszerét követi, mely megközelítés alapjaiban határozza meg a szerkezeti felépítést is. A dolgozat első fejezetében vizsgálom a tanúvédelem általános kérdéseit, melynek keretén belül a jogintézmény alkotmányos

alapjainak, történetének és alapfogalmainak rögzítése és elemzése az elsődleges célom. Szintén szükségesnek tartom a rendszerszemléletű megközelítés alkalmazásával a tanúvédelem jogrendszerben történő elhelyezését.

A második és harmadik fejezetben kerül sor az egyes tanúvédelmi eszközök bemutatására, ahol az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a tanúk megfélemlítéséről és a védelemhez való jogról szóló R (97) 13. számú Ajánlása felosztásának megfelelően külön fejezetben elemzem a szervezett bűnözéssel és a családon belül elkövetett bűncselekményekkel összefüggésben igénybe vehető tanúvédelmi eszközöket. Annál is indokoltabb ezen eszközök külön vizsgálata, mivel - bár az általuk megoldandó probléma (ti. a tanúk kíméletének és védelmének kérdése) eredendően közös - a cél elérése érdekében igénybe vehető eszközök szükségyszerűen eltérőek. Amíg az egyes jogintézmények igen hatékonyak lehetnek mondjuk a szervezett bűnözéssel összefüggésben, addig teljességgel hatástalanok és értelmetlenek a családon belül elkövetett bűncselekmények esetében. Tekintettel arra, hogy nemzeti jogunknak meg kell felelnie nemzetközi kötelezettségeinknek, ezért nélkülözhetetlennek tartom az Európa Tanács és az Európai Unió vonatkozó dokumentumainak ismertetését, és az Emberi Jogok Európai Bírósága vonatkozó joggyakorlatának bemutatását is, továbbá ezekkel összevetve a hazai megoldások vizsgálatát.

A dolgozat negyedik fejezetében a tanúvédelem társadalmi vetületeit vizsgálom, amely a jog tudományán túlmutató körben teszi lehetővé bizonyos következtetések levonását. A tanúvédelemmel kapcsolatban viszonylag kevés empirikus kutatást végeztek, éppen ezért nem igazán állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyekre e jogintézmény indokoltságával és hatékonyságával kapcsolatban támaszkodni lehetne. Minthogy azonban enélkül véleményem szerint nem kaphatunk teljes és minden tekintetben valós képet a tanúvédelem hazai helyzetéről, ezért a Debreceni Egyetem karainak hallgatói között 748 fő részvételével kérdőíves felmérés keretében végeztem ezirányú kutatásokat. A mintavétel a megkérdezettekre nézve reprezentatívnak tekinthető.

A tanúvédelem nemcsak az igazságszolgáltatási és a rendőri szervek számára jelent kihívást, de az állampolgárok általános biztonságérzetével összefüggésben tanúként tanúsított magatartásuk már alapvető társadalmi jelenségekre is felhívja a figyelmet. Megítélésem szerint fontos, hogy az állampolgárok tudják és érezzék, hogy amennyiben eleget tesznek tanúskodási kötelezettségüknek, úgy az állam képes őket megfelelő és hatékony védelemben részesíteni az esetleges fenyegetésekkel szemben, ezáltal pedig megfélemlítés nélkül tehetik meg vallomásukat. Nem csupán a megfelelő jogi eszközrendszer kialakítása tehát a feladat, hanem szükséges az is, hogy azt lehetőség szerint adekvát módon és hatékonyan alkalmazzák az eljáró hatóságok, amihez elengedhetetlen a megfelelő pénzügyi és műszaki feltételek biztosítása. Mindenképpen elkerülendő a jogalkotó számára, hogy a tanúvédelem kérdésében a közvélemény az igazságszolgáltatást tehetetlennek, felkészületlennek érezze.

A dolgozatomban mindvégig maradéktalanul igyekszem megfelelni a címben jelzett témaválasztásnak, ezért a széleskörű nemzetközi kitekintést mellőzve kizárólag a büntetőeljárásban alkalmazható magyar tanúvédelmi eszközöket mutatom be, kiemelve a praktikum szempontjából felmerülő legfontosabb kérdéseket is. Természetesen röviden szükséges kitérni a büntetőeljáráson kívüli magyar tanúvédelmi rendelkezésekre annak érdekében, hogy ezáltal a teljes kapcsolódó magyar joganyag feldolgozásra kerüljön.

A fentiekből következő módon a dolgozat szerkezeti egységeiben a hazai és külföldi szakirodalom, valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága vonatkozó esetjogának minél

teljesebb körű feldolgozása alapján az elméleti alapok megteremtésére törekedtem, és ennek alapján a gyakorlati problémák hangsúlyozására és azok megoldási lehetőségeinek felvázolására vállalkoztam.

III. A kutatás eredményei és azok hasznosítási lehetőségei

A tanúvédelem jogi feltételei hazánkban is adottak, a tanúvédelem eszköztárának viszonylag széles választéka áll az eljáró hatóságok rendelkezésére. Ugyanakkor azt is elmondhatjuk, hogy a tanúvédelem gyakorlata nálunk még meglehetősen kiforratlan, de azokat az álláspontokat, amelyek szerint tanúvédelmi intézményrendszerünk szegényes volna eltúlzottnak érzem.

A hangsúly jelen esetben az eszközrendszer megfelelő alkalmazásán van, ugyanis tény, hogy az eszközrendszer hatékonyságával kapcsolatban valós kétségek fogalmazhatók meg, és az empirikus kutatás adataiból kitűnően ezt az állampolgárok, a válaszadók meg is fogalmazták. Nagyon fontos, hogy ezen a téren is előre lépjen a jogalkalmazási gyakorlat, és az egyes tanúvédelmi eszközöket körültekintően és hatásosan alkalmazzák az eljáró hatóságok. Nem elegendő ugyanis az európai normáknak megfelelő szabályozás, ha egy jogintézmény a gyakorlatban nem működik hatékonyan.

A cél eléréséhez nem elegendő pusztán jogszabályok módosítása, új jogszabályok alkotása, hanem a megfelelő joggyakorlat kialakítása, vagy ahogy azt a családon belül elkövetett bűncselekmények esetében láttuk, az áldozatbarát büntetőeljárás megvalósítása a legnehezebb feladat. Mindezt az empirikus kutatásom eredményei is egyértelműen alátámasztották, hiszen több válaszadó jelölte meg félelme okaként az eljáró hatóságok nem megfelelő magatartását, mint a terhelt köreiből származó fenyegetést. Ez a körülmény mindenképp elgondolkodtató és orvosolandó.

Hazánkban az utóbbi években általában véve megrendült az igazságszolgáltatásba vetett bizalom, továbbá ennek következtében az azzal való együttműködésre való hajlandóság is, amelyet feltétlenül orvosolni szükséges. A tanúvédelem lehetősége immár valamennyi jelentős eljárási törvényünkben adott, bár alapvetően csak a legenyhébb tanúvédelmi forma alkalmazása indokolt a jogalkotó szerint a büntető eljárásjogon kívül.

Alapvetően helyesnek tartom a tanúvédelem szabályainak kiterjesztését a büntető eljárásjogon kívüli jogterületekre is, azonban szükséges lenne a szabályozás következetessége és az átláthatóság kedvéért, ha az egyes eljárási törvényekben megjelenő azonos elnevezésű tanúvédelmi formák - ti. a tanú személyi adatainak zártan kezelése - szabályai is azonosak volnának, hiszen láthattuk, hogy azonos elnevezés alatt eltérő szabályok vonatkoznak a tanúra a Büntetőeljárásról szóló törvény, a Szabálysértési törvény, a Közigazgatási eljárásról szóló törvény és a Polgári Perrendtartás hatálya alatt. A legfontosabb kérdésnek a magam részéről ezzel kapcsolatban mindazonáltal azt tartom, hogy a zártan és elkülönítve történő kezelés valóban megvalósuljon, ezért az lenne a legcélszerűbb megoldás, ha a tanú adatait tartalmazó iratokat nem az ügyiratok között helyeznék el, hanem azoktól valóban külön kezelnék.

Áttérve a különösen védett tanúval kapcsolatos szabályozásra, a fogalmi meghatározással kapcsolatban vázolt problémák kiküszöbölése érdekében a következő pontosításokat, kiegészítéseket tartanám szükségesnek a törvénytörvény vonatkozásában: különösen védetté nyilvánítható a tanú, ha

- vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozik,
- a vallomásától várható bizonyíték *előreláthatóan* mással nem pótolható,
- a személye, a tartózkodási helye, vagy az, hogy az *eljáró hatóság* tanúként kívánja kihallgatni, az *ellenérdekű* terhelt és a védő előtt nem ismert,
- személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve.

Szükséges továbbá, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjoga által kialakított elvek maradéktalanul érvényesüljenek a hazai jogalkalmazási gyakorlatban, hiszen ezek de facto kötelező erővel bírnak. Ezek röviden felsorolva:

- az anonimitás biztosítása valóban kivételes eszköz legyen;
- az anonim tanú vallomásból származó bizonyítéknak lényegesnek kell lennie;
- a tanúnak szavahihetőnek, a vallomásnak hitelt-érdemlőnek kell lennie;
- az államnak legalább a nyomozás befejezését követően biztosítania kell egy elkülönült bírósági eljárást, amely alkalmas egyfelől az anonimitás feltételei fennállásának igazolására, másfelől a jogintézmény alkalmazásából szükségszerűen eredő hátrányok kompenzálására;
- az anonimitásról döntő bíróságnak ismernie kell a tanú személyazonosságát;
- az Ajánlásban meghatározott igazoló eljárást alkalmazni kell;
- a fedett nyomozók és az informátorok esetében nem elegendő pusztán operatív szempontokra hivatkozni az anonimitás engedélyezéséhez, hanem ekkor is szükséges a tanú ellen irányuló megfélemlítés vagy fenyegetés.

Ezeknek a feltételeknek alapvetően megfelel a hazai jogalkalmazási gyakorlat, noha a tanú szavahihetőségének és a vallomása hitelt-érdemlőségének vizsgálata nem az angolszász alaposággal történik. Nem felel meg a hazai szabályozás azonban az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának abban a vonatkozásban, hogy a védelem a tanúhoz azonos feltételekkel intézhessen kérdéseket, mint a vád (hiszen az ügyész jelen lehet a különösen védett tanú kihallgatásán, míg a védő és a vádlott nem), és nincs olyan rendelkezés sem, miszerint az elítélés nem alapulhat kizárólag vagy döntő mértékben anonim tanúk vallomásán. Ebben a vonatkozásban a megfelelő szabályozás kialakítása még várat magára, ehelyütt én ezt csak szorgalmazhatom.

Mivel a különösen védett tanú kivételével a védelemben részesülő személynek a vallomástételkor meg kell jelennie a bíróság előtt, indokoltnak tartom a tanú video- vagy telefonkonferencia útján történő meghallgatásának lehetőségét minél szélesebb körben biztosítani. Amint azt láthattuk, a Be. 244/A-244/D §-ai lehetővé teszik a tanúnak és a vádlottnak zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatását - noha ennek nem kizárólag tanúvédelmi indokai vannak -, megkockáztatom azonban, hogy önmagában nem elegendő a jogalkotási szándék, itt elsősorban a technikai, pénzügyi feltételek megteremtésére kellene helyezni a hangsúlyt, hiszen egyre inkább úgy tűnik, hogy olyan helyzet kezd előállni, mint a házi őrizet szabályainál, ahol egy modern jogintézmény (a terhelt mozgását követő technikai eszköz igénybevétele) a gyakorlati - elsősorban a pénzügyi - feltételek hiányában nem igazán tud érvényesülni.

Vannak olyan területei a tanúvédelemnek, amelyek a jogtudomány területén kívül esnek, mégis megfelelő intézkedésekkel sokat javíthatnak a tanú biztonságérzetén. Az egyik legalapvetőbb ilyen probléma az, hogy néhány európai állam bírósági épületeinek kialakításától eltérően hazánkban nem adott annak feltétele, hogy a tanú ne egy bírósági folyosón várakozzon a terhelttel, vagy annak hozzátartozóival. A tanú befolyástól mentes

vallomástétele, a megfélemlítés kizárásának egyik lehetősége abban is állhat, hogy a bíróság épületében elkülönített helyiségben várakozhasson, elkerülve a találkozást a terhelttel, illetve annak hozzátartozóival, ismerőseivel. Arról már nem is szólva, hogy a legjobb megoldás az lenne, ha külön bejáratot is használhatnának a különböző pozícióban lévő eljárási szereplők. Angliában új bírósági épületeket már csak úgy építenek, s a régieket is úgy alakítják át, hogy a vád és a védelem tanúi külön helyiségekben várakozhatnak kihallgatásukra, s ezeket külön útvonalakon közelíthetik meg.

Hazánkban különös tekintettel kell lennünk arra a tényre is, hogy a rendészeti jellegű tanúvédelem, a programozott óvintézkedések jelentős költségtényezőnek minősülnek. Örvendetes ugyanakkor az a tény, hogy a rendelkezésre álló megismerhető adatok alapján ezen tanúvédelmi eszközök hatékonysága egyenlőre nem hagy maga után kívánnivalót.

Más a helyzet a családon belül elkövetett bűncselekmények tekintetében, mivel itt lényegesen nagyobb az elmaradásunk az Ajánlásban foglaltakhoz, illetve a kialakult európai vagy az Egyesült Államokbeli gyakorlathoz képest. Hiányoznak a komplex segítő programok, a kihallgatások többnyire nem az Ajánlásban meghatározottak szerint történnek, és nincsenek közös nyomozócsoportok sem, bár a rendőrség és a különböző jogvédő szervek, hatóságok között kezd kialakulni az együttműködés.

Megfontolásra érdemes példákat találni Hollandiában és az Egyesült Királyságban, ahol a terhelték részére hoztak létre olyan speciális programokat (pl. gyermekükkel rosszul bánó apák számára), amelyek célja a terhelt viselkedésformájának megváltoztatása. Skóciában a rendőrség és a szociális szervek együttműködésének megszervezése, a közös nyomozások lefolytatása érdekében létrehozta egy együttműködési kódexet. A rendelkezések egyaránt alkalmazhatók a fizikai és a szexuális abúzus gyanúja esetén. A közös munka eredményeként az eljárások gyermek-központúbbá váltak, a szervek közötti kommunikáció javult, a tervezés szakmailag előkészítettebb lett. A rendőrök mélyebb ismereteket szereztek a gyermekek kihallgatására vonatkozóan a szociális munkásoktól, azok pedig jobban megismerhették a büntető igazságszolgáltatás működését.

Az előzőekben kifejtetteket pontokba szedve a hazai tanúvédelemmel kapcsolatban az alábbi észrevételeket teszem:

- a meglévő tanúvédelmi eszközök megfelelően hatékony, egységes és körültekintő alkalmazási gyakorlatának kialakítása szükséges, nem további jogszabályalkotási tevékenység;
- a tanú személyi adatainak és nevének zárt kezelése esetében megvalósítandó a valóban elkülönített adatkezelés, vagyis az adatokat tartalmazó lezárt borítéknak az ügyiratoktól külön tárolása;
- a különféle eljárási törvényeink azonos elnevezésű tanúvédelmi eszközeire vonatkozó szabályok egységesítése a jogbiztonság szempontjából különösen indokolt lenne;
- a különösen védett tanú esetében a törvényi meghatározás korrekciója, és a de facto kötelező erővel bíró Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának maximális figyelembevétele elengedhetetlen;
- a különösen védett tanú videokonferenciás meghallgatásának engedélyezése praktikus megoldás, ezért törvénybe iktatása szükséges;
- a bírósági épületek megfelelő kialakítása, a tanú biztonságérzetének biztosítása a folyosón és a tárgyalóteremben időszerű kötelezettsége az államnak;

- szükséges a hagyományos tanú fogalmába tartozó személyek és az igazságszolgáltatással együttműködők eltérő igényeinek figyelembevétele a Tanúvédelmi Program alkalmazása során;
- a családon belüli erőszakos cselekmények esetében hatékony, gyors, de valóban indokolt jogi és szociális segítségnyújtást biztosító rendszer kialakítása sürgető feladatot jelent.

Nyugodt szívvel kijelenthetem, hogy a hazai jogalkotás egyáltalán nincs elmaradva az európai államok többségéhez képest a tanúvédelem területén, sőt például Franciaországhoz képest számos vonatkozásban előbbre is tart. A hatékony jogalkalmazás területén azonban már akadnak problémák, amelyek nem kifejezetten büntető eljárásjogi (de még csak nem is jogi) eszközökkel orvosolhatók és orvosolandók. Ezek azonban nem terelhetik el arról a figyelmet, hogy szűk egy évtized alatt megtörtént a tanúvédelem teljes körű szabályozása a magyar jogrendben, amely minden kritikai észrevétel ellenére figyelemreméltó és megbecsülendő tényként értékelendő.

IV. Dr. Szabó Krisztián doktori értekezése tárgyában publikált tanulmányai (2010. március 1-ig)

Magyarországon megjelent idegen nyelvű publikációk

1. *General problems of witness protection* In: *Doktoranduszok Fóruma Miskolc 2003. november 6.* [szerk. STIPTA István], Miskolc, 2004, 344-349.
2. *Some issues of witness testimony* In: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium 6/2.* [szerk. STIPTA István], Miskolc, 2005, 153-174.

Magyar nyelvű publikációk

1. *Az Európai Unió eljárási jogsegélyegyezménye* In: *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium 4/2.* [szerk. STIPTA István], Miskolc, 2004, 139-167.
2. *Magyar tanúvédelem az R (97) 13. számú Európa Tanácsi Ajánlás tükrében* In: *Tanulmányok Dr. Kováts Andor professzor születésének 120. évfordulójára* [szerk. SZABÓ Krisztián], Debrecen, 2004, 117-139.
3. *A tanúvédelem eszközei a magyar büntetőeljárásban* In: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV.* [szerk. SZABÓ Béla], Debrecen, 2005, 223-246.
4. *Az új büntetőeljárás törvény tanúvédelmi rendszere* In: *Az új büntetőeljárás törvény első éve (Debrecen, 2004. október 16.)* [szerk. SZABÓ Krisztián], Debrecen, 2005, 91-99.
5. *Az anonim tanúkra vonatkozó szabályok a francia és a magyar büntető eljárásjogban,* *Magyar Jog*, 2009, 8. szám, 487-493. [társszerző: PÁPAI-TARR Ágnes]
6. *A tanú zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatása, mint a tanúvédelem külön nem nevesített eszköze,* *Debreceni Jogi Műhely*, 2009, 4. szám

7. *A tanú személyi adatainak zártan kezelése* In: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis VIII.* [szerk. SZABÓ Béla], Debrecen, 2010 (megjelenés alatt)